

DISKUSE

Podvod jako vážný problém světové vědy i aktuální české historiografie

JIŘÍ PEŠEK

V epoše informační společnosti jsme stále výrazněji osudově závislí na relevanci poskytovaných informací, na ověřitelné spolehlivosti dat a vědeckých šetření, o které se opírá nejen další výzkum, ale na nichž je závislá i stabilita konstrukce současné vědy

JIŘÍ PEŠEK: Fraud as a Serious Challenge in World Science including Contemporary Czech Historiography

One accompanying phenomenon of modern science, which is focused on (measurable) output, is a radical increase in the types and forms of plagiarism, or fraud in other words, at the level of student essays, dissertations and pure research studies. This contribution demonstrates that cases of fraud, being both exemplary and the most serious ones in terms of financial implications, occur in the natural sciences, medicine and technological sciences, yet the humanities, namely historiography, are also blighted by misconduct of a similar vein. The author lists exemplary cases of fraud in academic research. Thereafter, supported by the Codes of Practice of the Academy of Sciences of the Czech Republic and the Charles University, he identifies with the help of exemplars, the four fundamental types of academic fraud in publishing: plagiarism, fabrication, falsification (including “negative falsification”) and data theft. He also highlights the fact that these are not mere trivial offences nor marginal phenomena but rather significant breaches of scientific conduct with an impact on the very substance of the respective discipline, and thus present a serious problem that modern historiography needs to address.

Key words: scientific fraud (sciences and humanities), historiography, plagiarism, fabrication, falsification, data theft

a v širším smyslu společnosti.¹ Spolehlivost, důvěryhodnost, relevance jsou aspekty, které nejenže radikálně snižují transakční náklady každého našeho konání (jak opakovaně připomíná český ekonom Lubomír Mlčoch), ale které přímo podmiňují funkčnost celého systému moderního žitého světa. Přitom právě nyní jsme čím dál tím častěji konfrontováni nikoliv jen s chybami, které jsou nepotěšujícím, ale namnoze nevyhnutelným průvodním jevem každého lidského konání, ale i s podstatnými cílenými podvody. Na ty jsme sice historicky zvyklí v bohaté škále lidských aktivit od finančnictví přes politiku až po sňatky a dědictví, ale v novodobé vědě platily přece jen za obskurní, v našich šířkách nacionálně politicky motivované výjimky – stačí připomenout Rukopis královédvorský a zelenohorský (RKZ) či Bočkova falza.²

Tak, jak se v posledních desetiletích podstatně zostřila a globalizovala konkurence na poli vědy, resp. tak jak stále výrazněji roste tlak na kvantifikovatelný publikační, bodový, v penězích pro pracoviště přepočitatelný výkon každého badatele, zvyšuje se i počet případů manipulace výsledků výzkumu. Stále více do pozadí priorit ustupuje zájem o vlastní vyřešení toho kterého vědeckého problému a do motivačního popředí vystupuje jednoznačně identifikovatelný a tak či onak (bodově, citačně, peněžně, kariéře) vyjádřitelný úspěch jako klíčový cíl vědeckého snažení.

Jde o to, dosáhnout priorit, publikačně uplatnit své výsledky v prestižních žurnálech, zajistit financování návazných výzkumů nebo prostě prosadit svůj názor, svoji koncepci řešení daného problému a (to samozřejmě nebývá deklarováno) vytěsnit tak z diskursního pole názory konkurenční. Jde o slávu, pokud možno mezinárodní, o zajištění postavení autora ve vědecké komunitě, velmi často o peníze, v řadě oborů o politický vliv a na nižších úrovních mnohdy také jen o prosté vědecké přežití badatele. Na úrovni univerzitní jde o získání kvalifikačních stupňů – tedy o akademické tituly. Ty pak přinejmenším v některých kontextech mohou návazně mít pro své držitele podstatný společenský, politický, ovšem v důsledku opět i finanční význam.

Proč ale jsou podvody v akademické vědě nebezpečné? V rovině základního výzkumu platí, že máme-li pokročit v našem poznání dále, musíme se opírat o publikačně kumulované výsledky práce našich předchůdců i souběžně pracujících týmů. Jsou-li jejich výsledky nespolehlivé, manipulované nebo dokonce v podstatných segmentech čistě vylhané, nutně to ohrozí i naše vlastní, korektně prováděné výzkumy, které staví na dříve zveřejněných produktech cizí práce. V lepším případě to badatele donutí k nejednou rozsáhlým a tedy nákladným a zdržujícím ověřováním nosnosti a zatížitelnosti

1 Tento text vznikl jako přednáška pro valné shromáždění Sdružení historiků ČR 10. 12. 2013 a byl dopracován do tiskové verze s podporou PRVOUK P-20.

2 K RKZ srovnej stručné shrnutí: Alexandr STICH, *Ve stopách hrdinského eposu*, in: Jan Lehár – Alexandr Stich – Jaroslava Janáčková – Jiří Holý, *Česká literatura od počátků ke dnešku*, Praha 1998, s. 187–191; podrobně Mojmír OTRUBA (ed.), *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*, Praha 1969; TÝŽ, *Poezie, mýtus a hodnota, konkretizace a estetické hodnocení Rukopisu královédvorského*, Česká literatura 16. 1968, s. 357–392. K Antonínu Bočkovi: Jindřich ŠEBÁNEK, *Moderní padělký v moravském diplomatáři Bočkově od roku 1306*, Časopis Matice moravské 60, 1936, s. 27–84, 455–499.

dosavadních poznatků. V horším případě může ex post učiněné zjištění manipulovatnosti výzkumů, na které bylo navázáno, zcela znehodnotit i vlastní práci. V každém případě dochází k finančním ztrátám. Výsledky provedených výzkumů – v řadě oborů se jedná o investičně nesmírně nákladné procesy – mohou být zcela znehodnoceny a vědci kooperující s podvodníkem se mohou dočkat vyloučení z účasti v mezinárodních projektech či týmech.

Pokusím se nyní na vybraných příkladech ukázat charakteristické rysy takového vybočení z etického standardu a jejich důsledky. Pokud budu někoho jmenovat, opírám se o již publikované případy.

Klasickým případem manipulace výzkumu byl českými médii důkladně probíraný případ mikrobiologa prof. Karla Bezoušky z Přírodovědné fakulty UK a Mikrobiologického ústavu AV ČR v roce 2012. Tento mezinárodně uznávaný badatel byl usvědčen, že manipuloval zrající kultury takovým způsobem, aby pokusy dopadly úspěšně.³ Co bylo na případu pozoruhodné, nebyla jen sama skutečnost manipulace, ale i její okolnosti: impuls k přešetřování pokusů dali britští badatelé, jimž se opakovaně ukazovalo, že pokusy, navazující na práci českých týmů, v nichž jistý segment práce zajišťoval právě Karel Bezouška, nevedou k relevantním závěrům. Poté, co britští mikrobiologové deklarovali, že odstupují od autorství společných česko-britských publikací,⁴ protože za ně nadále nejsou ochotni přejímat spoluručení a stahují je z Web of Science, což pro ně znamenalo velmi závažné prestižní i finanční poškození, nabídla česká strana provedení série ověřovacích pokusů, které by potvrdily nebo vyvrátily vznesená podezření. Nabídka byla přijata. A prof. Bezouška se pokusil zachránit situaci a zakrýt své předchozí manipulace tím, že v nočních hodinách pronikl do laboratoře a manipuloval i ony kontrolní vzorky.

Je milé, že věhlasného badatele usvědčili především postgraduální studenti: nejprve nastražili do boxů past v podobě Petriho misek pouze s destilovanou vodou místo buněčných kultur. Druhý den kupodivu i bývalá destilovaná voda vykazovala tytéž znaky rozvinutých kultur jako okolní misky s relevantním buněčným roz-

- 3 Přehledně srovnej Martin RYCHLÍK, *Případ profesora Bezoušky: Noční výprava za mističkami se vzorky NKR-PI*, Česká pozice 28. 5. 2013 (http://ceskapozice.lidovky.cz/pripad-profesora-bezousky-nocni-vyprava-za-misticami-se-vzorky-nkr-p1-13q-/tema.aspx?c=A120418_094628_pozice_64020), ověřeno 17. 7. 2014; dále též série článků: Matouš LÁZŇOVSKÝ, *Profesor Bezouška falšoval výsledky pokusů, tvrdí závěry vyšetřování*, 25. 1. 2013, (http://technet.idnes.cz/profesor-bezouska-podvad-el-dfw-/veda.aspx?c=A130116_203215_veda_mla), ověřeno 17. 7. 2014; TÝŽ, *Známý vědec v noci vnikl do cizí laboratoře, změnil prý výsledky pokusu*, 19. 4. 2013 (http://technet.idnes.cz/kamery-zachytily-profesora-bezousku-kdyz-se-vloupal-do-cizi-laboratore-1oe-/veda.aspx?c=A120419_182346_veda_mla), ověřeno 17. 7. 2014; hv, *Spor vědeckých kapacit skončil smírem, biochemik Bezouška se omluví*, 13. 4. 2013 (http://technet.idnes.cz/spor-biochemiku-skoncil-smirem-d3c-/veda.aspx?c=A130413_082709_domaci_hv), ověřeno 17. 7. 2014. V diskusi k těmto článkům se k tématu vyjádřilo přes 250 osob.
- 4 Konkrétně například: Karel Bezouška[†], Chun-Ting Yuen[†], Jacqui O'Brien[†], Robert A. Childs[†], Wengang Chai[†], Alexander M. Lawson[†], Karel Drbal[§], Anna Fišerová[§], Miloslav Pospíšil[§] & Ten Feizi[†], *Oligosaccharide ligands for NKR-PI protein activate NK cells and cytotoxicity*, *Nature* 372, 2002, s. 150–157.

tokem. V dalším kroku byl pachatel nafilmován infračervenou kamerou a konečně i fyzicky polapen.

Je symptomatické, co následovalo: skandalizován nebyl usvědčený podvodník, ale studenti, kteří na podvod přišli a zejména profesor, který případ ohlásil. Šlo totiž o mezinárodní vědeckou pověst dvou akademických pracovišť a o příliš mnoho peněz. Noviny psaly o 50 milionech korun a nadto byly tímto případem sekundárně ohroženy početné běžící i již dávno publikované projekty desítek mikrobiologů, biochemiků a chemiků v ceně okolo čtvrt miliardy. Ve hře byla i projektová budoucnost obou ústavů. Prvotní úsilí vedení obou pracovišť se proto zaměřilo na zpochybnění těch, kdo podvod rozkryli a ohlásili. Došlo k jejich, jak noviny psaly, dílem značně ohavnému skandalizování a věc ukončil teprve verdikt soudu. Po vědecké stránce bylo pak nutno investovat další ústavní prostředky, aby příslušné pokusy byly – a to s jednoznačným výsledkem – zopakovány na americkém území s vyloučením všech dosud zúčastněných osob.⁵ Tím byla na poslední chvíli zachráněna alespoň reputace ústavu, který si pro budoucnost udržel pozici mezinárodně kontraktovatelného partnera.⁶ Řada českých badatelů musela však rezignovat na své publikační výstupy a zhoršit tak své citační skóre.

Obecnější vyhodnocení případu ukazuje, že po odhalení podvodů nezřídka následuje snaha o jejich zahlazení dalším podvodem a že nakonec daleko spíše než podvodník je „zajímavými institucemi“ penalizován ten, kdo podvod ohlásí.

Velké množství podvodů se dnes děje v univerzitních laboratořích. Případy, publicisticky zveřejněné z USA i z Německa ukazují, že manipulací s výsledky pokusů se dopouštějí především doktorandi. Je totiž od nich striktně požadováno, aby šéfům laboratoří dodávali publikovatelné výsledky pokusů.⁷ Publikovatelné ovšem v řadě oborů neznamená, že autor referuje pouze o relevantním završení projektu: je nutno psát i o jeho „solidní výtěžnosti“. Dejme tomu, že příslušným postupem je možno získat látku se sedmdesátiprocentní čistotou nebo že při biologickém odbourávání kalů bakterie zkonsumují 80 % jim nabídnutých odporných škodlivin. V reálu jsou ovšem výsledné hodnoty o třetinu nižší. To by na přijetí publikace k otištění v respektovaném žurnálu nestačilo, takže výsledky je prostě třeba upravit podle očekávaných redakčních nároků. Řada amerických univerzit středozápadního vnitrozemí je touto praxí proslulá.

Redakce řady přírodovědných žurnálů proto dnes rutinně požadují, aby k textům, ucházejícím se o zveřejnění, byly přiloženy také výpisy z přístrojů, které analy-

5 Jana Krejzová 1,2,†, Petr Šimon 1,3,†, Lubica Kalachova 1, Natallia Kulik 4, Pavla Bojarová 1, Petr Marhol 1, Helena Pelantová 1, Josef Cvačka 5, Rüdiger Ettrich 4, Kristýna Slámová 1,* and Vladimír Křen 1, Inhibition of GlcNAc-Processing Glycosidases by C-6-Azido-NAG-Thiazoline and Its Derivatives, *Molecules* 2014, 19, 3471–3488.

6 Srovnej tiskovou zprávu Etické komise AV ČR z 26. 2. 2013 k případu na webových stránkách Mikrobiologického ústavu AV ČR: http://www.biomed.cas.cz/mbu/new/index.php?p=pro_verejnost&site=default (ověřeno 17. 7. 2014).

7 Heike SCHMOLL, *Plagiate von Professoren: Ergebnisse macht Diebe*, Frankfurter Allgemeine Zeitung 10. 12. 2012 (<http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/plagiate-von-professoren-ergebnisse-macht-diebe-11988757.html>).

zovaly výsledné produkty pokusů. Ovšem i tyto záznamy bývají rutinně upravovány v Photoshopu... Když podvod praskne, stane se obětí doktorand nebo asistent, který pokus přímo prováděl, nikoliv profesor, který ho k této praxi dovedl a který schválil, případně spolupodepsal publikační výstup, ač přesně věděl, jak se věci mají. Tuto praxi potvrzují ostatně i opakované informace a diskuse německého tisku na dané téma. Pracoviště stojí pod takovým tlakem nároku na úspěch, že zodpovědní šéfové neuhnou před ničím. A zároveň (zejména zahraniční) doktorandi vědí, že jsou bez problémů nahraditelní.

Tlak na to, aby pracoviště pravidelně publikovala v omezeném počtu žurnálů s vysokým impaktfaktorem a docilovala tak bodů nebo příznivých pozic v různých ratingech, které jsou pro pracoviště předpokladem získání dalších projektů a výzkumných investic, tu přináší nekýžené ovoce. Přitom sám princip „impaktů“, citačních ohlasů a vědeckého úspěchu, vyjadřovaného publikačními body, je již po řadu let předmětem kritiky. Tato kritika nevychází jen z pozic humanitních věd; ty v důsledku kulturně regionální segmentace lidské společnosti a tedy jen omezeného okruhu recipientů takřka vždy regionálně vázaných pramenných studií nemají v tomto globálním systému vědeckého hodnocení systémově viděno šanci na to, aby konkurovaly univerzálním vědám přírodním, medicínským a technickým. Nejvýraznější kritika však dnes zaznívá z řad matematiků. Celosvětové asociace matematiků se spojily k výzvám k odmítnutí těchto matematicky nerelevantních a nadto snadno manipulovatelných systémů hodnocení výsledků vědy.⁸ Marně.

Nepomůže ani, že v samém velechrámu přírodních věd, v časopise *Nature* byly publikovány konkrétní analýzy rozsáhlých citačních manipulací a kartelových podvodů, které umožnily malým skupinám časopisů z jihovýchodní Asie, ale i z Litvy velmi rychle dosáhnout impaktového nebe a shrabovat pak od autorů tučné publikační poplatky. (Je tu třeba připomenout, že většina – a to i těch nejtíhodnějších – přírodovědných časopisů se financuje – pokud vím, nemalými, v korunách desetitisícovými – platbami autorů za zveřejňování jejich „paperů“.)

V odborném i obecném tisku se lze dočíst, že existuje stále větší segment – zejména elektronických – časopisů, které za příslušný peníz publikují (a to s pouze formálním lektorským řízením) v podstatě všechno, co je jim zasláno a zapláceno. Stále více lidí dnes potřebuje z ryze existenčních důvodů vykázat publikaci, v nejhorším případě i v takovýchto časopisech. Tito autoři jsou pak buď ochotni platit za publikace i ve vysloveně pochybných časopisech, mají-li tato periodika příslušně vysoký impakt na *Web of Science*. Obdobně problematické je, když autoři musí souhlasit s ještě daleko rozšířenější praxí, že totiž do aparátu svých studií zahrnou citační odkazy na práce, které jim redakce jmenovitě předepíše.⁹ V tomto případě se jedná

8 Srovnej: <http://www.mathunion.org/imu-net/archive/2008/imu-net-029b/> (ověřeno 17. 7. 2014), resp.: <http://www.mathunion.org/Publications/PressRelease/2008-06-11/CitationStatistics> (ověřeno 17. 7. 2014).

9 Srovnej: Allen W. WILHITE – Eric A. FONG, *Coercive Citation in Academic Publishing*, *Science* Vol. 335, Nr. 6068, 3 February 2012, s. 542–543.

jednak o studie, publikované ve spřátelených časopisech, které se odvděčují stejným způsobem, jednak o texty s redakcí spojeného okruhu vědců, kteří takto podstatně zvyšují impakt svých prací.

V reakci na tyto – ostatně opakovaně zveřejňované – praktiky se již vynořily iniciativy skupin vědců, kteří cíleně publikačně ignorují velké, impaktově bohaté žurnály a soustřeďují se na spolupráci s menšími, tedy též levnějšími, do citačního businessu méně zapojenými časopisy. To je sice jednoznačně chvályhodné, mohou si to ovšem dovolit jen badatelé, kteří nejsou závislí na financování přes publikační body, přepočítávané prostřednictvím impaktních faktorů.

Jestliže matematikové dokážou analýzou publikačních toků odhalit exemplární citační podvody, resp. citační kartely, jako velký problém se ukazuje jen omezená možnost většiny zejména experimentálních věd průkazně odhalovat podvody výzkumné povahy. Důvodů je více. Klíčový problém představuje nákladnost pokusů, které musí být podniknuty, aby byl odhalen a jednoznačně prokázán podvod.¹⁰ Znamená to, že celá řada vědeckých výsledků je sice v příslušné odborné komunitě krajně podezřelých, ale nikdo nemůže s úspěchem navrhnout, resp. obdržet grantový projekt s deklarovaným cílem zopakovat jednou již provedený a publikovaný výzkum – s pouhým příslibem zjištění, že již publikované výsledky nejsou relevantní. To žádná agentura nebude financovat, protože i ona je zainteresovaná na úspěchu svých projektů. Odhalení podvodů se tak stává jednak dílem náhody, jednak může být důsledkem souběhu tematicky i metodicky blízkých projektů, financovaných různými subjekty a publikovaných více či méně souběžně. Poté, v rámci boje o prioritu, která může být prestižně i finančně zajímavá, se na zopakování pokusů přece jen mohou najít peníze...

Vzhledem k rostoucí četnosti podvodů v přírodních vědách lze občas číst o založení nadačních fondů, určených k financování kritické revize pro pokrok vědy významných, přitom podezřelých publikací. Méně se však již dočteme o reálných výsledcích podobných snah. Jde totiž také o to, že je pro takové přezkoumání nutno nalézt vědce, kteří poskytnou svoji výzkumnou kapacitu a zejména pracovní čas na provedení výzkumů, jejichž výsledkem může být buď pouhé vyvrácení stávajících pochybností, nebo potvrzení obav, že opravdu šlo o podvod či manipulaci. Ani jedno z toho však nelze náležitě publikačně uplatnit.

10 Nejnovějším exemplárním případem na tomto poli je aktuální skandál z oblasti japonsko-amerického výzkumu kmenových buněk STAP (stimulus-triggered acquisition of pluripotency) v RIKEN Center for Developmental Biology. Nesmírně atraktivní výsledky, publikované 30. 1. 2014 ve snad světově nejprestižnějším časopise Nature, musely být vzaty zpět, přičemž redakce se veřejně omluvila, že nedokázala dostatečně kriticky provést oponentní lektorát studie, přinejmenším nepřímo zaštitěné jmény japonských i amerických „nobelistů“ oboru. Philip Campbell, šéfredaktor časopisu to vyjádřil slovy: “We have concluded that we and the referees could not have detected the problems that fatally undermined the papers.” Srovnej David CYRANOSKI, *Research integrity: Cell-induced stress*, Nature, Volume 511 Issue 7508, 3 July 2014 (<http://www.nature.com/news/research-integrity-cell-induced-stress-1.15507>); TÝŽ, *Genetic tests suggest STAP stem cells 'never existed'*, Nature News Blog 3. 6. 2014 (<http://blogs.nature.com/news/2014/06/genetic-tests-suggest-stap-stem-cells-never-existed.html#more-34125>), ověřeno 17. 7. 2014.

K odhalení manipulací – a to i velkého společenského dopadu – tak nejspíše dojde tam, kde charakter výzkumu a dat umožňuje například cvičné školské zopakování slavného výzkumu. Nejnovějším případem tohoto typu je zjištění, že globálně mimořádně vlivná, předními evropskými i americkými politiky jako ekonomicko-politický argument při řešení těžkých důsledků světové finanční krize užívaná studie harvardských ekonomů Carmen Reinhart a Kenneth Rogoff z roku 2010 Růst v době dluhů¹¹ je postavená na velmi fragmentární pramenné základně, nadto očištěné od datových souborů, které „překážely“ předem daným – anti-keynesiánským – závěrům. Doktorand Thomas Herndon z univerzity v Amherst v Massachusetts prostě letos dostal zadáno, aby jako semestrální práci zopakoval výpočty slavného harvardského dua – a přišel přitom zaprvé na děravost použitých datových řad, resp. na to, že publikované údaje jednotlivých národních statistik místy výrazně nesouhlasí s daty, která byla pod touž hlavičkou citována v oné slavné studii. Zadrugé zjistil, že při striktní čistotě výpočtů člověk dojde k protichůdným závěrům než harvardské duo. Jeho učitelé nejprve předpokládali, že se hoch dopustil chyby, po přezkoumání výpočtů i argumentace však došli nezvratně k tomu, že harvardská studie byla zmanipulována podle specifického politického zadání. A tyto závěry spolu se studentem také s náležitým třeskem publikovali.¹² Podmínkou úspěchu odhalení manipulace tu byla minimální nákladnost experimentu, ověřitelnost datových vstupů a zejména skutečnost, že slavný výzkum bylo možno zopakovat v rámci postgraduálního výcviku.

Je samozřejmě možno položit otázku, proč obtěžovat historiky problémy přírodních, lékařských nebo ekonomických věd, když specifika historického oboru zdánlivě umožňují všeho všudy pouhou plagiaci a na tu lze vyzrát pomocí důmyslných softwarových programů, uplatněných dnes snad na všech českých univerzitách. K tomu je možno podotknout, že tyto cenné antiplagiátní programy odhalí, pracují-li správně – jen tu nejtriviálnější, byť oblundně rozšířenou vrstvu v podstatě jednoduchých podvodů. Přitom vysokoškolští učitelé mají nejspíše již všichni zkušenost, že studenti odevzdávají seminárky, zkopírované z Wikipedie či jiného podobného zdroje i s příslušnými rámečky. Pak ovšem nepotřebujeme ani tak software, ale spíše duševní sílu k tomu, hodit jim text na hlavu a zapsat nesplnění studijní povinnosti. Problém nastane, když student jenom nestahuje texty z internetu nebo nenakupuje je z katalogu specializovaných firem, ale provede například operaci volné české parafráze jinojazyčného textu. Tam nepomůže technika, tam zbývá jen odborná kompetence učitele, resp. prevence ve formě soustavného seminárního doprovázení a sledování

11 Carmen M. REINHART – Kenneth S. ROGOFF, *Growth in a Time of Debt*, American Economic Review, Volume 100, Nr. 2, s. 573–578.

12 Thomas HERNDON – Michael ASH – Robert POLLIN, *Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff*, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst. Working Papers Series, Nr. 322, April 2013, s. 1–25. (<http://www.peri.umass.edu/236/hash/31e2ff374b6377b2ddec04deaa6388b1/publication/566/>), ověřeno 17. 7. 2014. Další diskuse se již odehrávala před zraky nejširší veřejnosti: Michael ASH – Robert POLLIN, „*Debt and Growth: A Response to Reinhart and Rogoff*“, The New York Times, 29. 4. 2013.

výstavby kvalifikační práce. V masových kursech zejména bakalářského studia a zejména u témat z evropských nebo světových dějin je ovšem podobná průběžná, plošně prováděná kontrola těžko proveditelná.

Podobných podvodů se ovšem nedopouštějí jen studenti. V roce 2013 vyšla v mnichovském nakladatelství Beck rozsáhlá kniha historiků Arne Karstena a Olafa B. Radera „Velké námořní bitvy. Zlomové body světových dějin od Salaminy po Skagerrak“.¹³ Ukázalo se, že v kapitolách, které napsal docent kulturních dějin na berlínské Humboldtově univerzitě Rader, je celá řada technických pasáží doslovně převzata z Wikipedie nebo z cizích textů, dostupných přes Google.¹⁴ Nakladatelství knihu stáhlo z prodeje. Zájem veřejnosti o Raderovy pracovní postupy však vedl k přezkoumání jeho ostatních publikací a ukázalo se, že tento medievista, domovsky zaměstnanec prestižního edičního projektu Monumenta Germaniae Historica, podobným způsobem zřejmě pracoval již dříve.¹⁵

Není-li přitom plagiát odhalen včas, mizí šance na pozdější prokázání. Na fakultě, kde jsem dříve po léta působil, byla v sousedním oboru podána habilitace historické povahy, opírající se o rozsáhlý, ale naprosto kompilační spis. Ten sice okouznil habilitační komisi, narazil však ve vědecké radě fakulty na ostrou kritiku skupinky historiků. I když bylo jasně a konkrétně argumentováno, že nejde o samostatné a originální dílo, byli kritici přehlasováni a kandidát docenturu dostal. S nevelkým zpožděním se ukázalo, že kompilace obsahovala ke všemu ještě řadu doslovných plagiátů. Fakultě však bylo následně oznámeno, že habilitace přesto zůstává platná a nelze ji vzít zpět. Ten člověk je dnes profesor.

Ne všude ovšem platí tak liberální, v kontextu českých skandálů řekněme „plzeňská“ pravidla. V sousedním Německu již několik politiků přišlo o své, skandálním způsobem získané doktoráty. Nejslavnější z nich je případ ministra obrany Karla Theodora von und zu Guttenberg, jehož právnickou disertaci zřejmě nakopíroval, sestříhal

13 Arne KARSTEN – Olaf B. RADER, *Große Seeschlachten. Wendepunkte der Weltgeschichte von Salamis bis Skagerrak*, München 2013.

14 Anna-Lena ROTH, *Abschreiben bei Wikipedia: Zwei Historiker geraten in Plagiatssturm*, Spiegel Online 23. 4. 2014 (<http://www.spiegel.de/kultur/literatur/plagiatsvorwurf-per-facebook-c-h-beck-prueft-buch-von-bader-karsten-a-965808.html>); Patrick BAHNERS, *ALLES GLÄNZEND GESCHRIEBEN, WENN AUCH NICHT IMMER VON UNSEREM AUTOR. DIE FALSCHEN FRIEDRICHE UND DIE FALSCHEN SACHBÜCHER: DER PLAGIATSFALL „GROSSE SEESCHLACHTEN“ BEIM VERLAG C.H. BECK WIRD DORT ETWAS NON-CHALANT BEHANDELT*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 7. 5. 2014. Našli se ovšem také Raderovi obhájci: Sven Felix KELLERHOFF, *Die Schlacht ums Plagiat wird zusehends absurd. Wissenschaftliche Praxis in Zeiten digitaler Denunziation: Zwei Historikern wird vorgeworfen, aus Wikipedia abgeschrieben zu haben. Ist das Wiederholen von Fakten schon Diebstahl geistigen Eigentums?*, Die Welt 25. 4. 2014.

15 Konkrétně jde o knihu (nyní dostupnou již ve 4. vydání): Olaf B. RADER, *Friedrich II. Der Sizilianer auf dem Kaiserthron. Eine Biographie*, München 2012. V tomto případě se autora zastal Martin BAUCH, *Breitseiten und Rohrkrepiere – zum Verhältnis von Feuilleton, Plagiat und historischem Sachbuch, Mittelalter*, Interdisziplinäre Forschung und Rezeptionsgeschichte. hypotheses.org, 8. 5. 2014. (<http://mittelalter.hypotheses.org/3652>), ověřeno 17. 7. 2014.

a slepil jeho sekretariát a univerzita v Bayreuthu pak s ohledem na tučný nadační dar zavřela oči a doktorát udělila bez čtení práce.¹⁶

Jsou však i komplikovanější případy. V roce 2012 byla úspěšná a velmi vážená spolková ministryně pro vzdělání a výzkum, paní Anette Schavan anonymně – platformou VroniPlag – obviněna, že i její, tentokrát jednoznačně nikoliv sekretariátem sešitá, ale roku 1980 vlastnoručně sepsaná disertační práce obsahuje plagiáty.¹⁷ Šlo disertaci z doby, kdy disertace byla při ukončování normálního studia náročnější alternativou státní práce, tedy diplomky. Kandidát si téma nevybíral, ale dostal zadáno. Musel je pak samostatně a bez učitelské podpory a kontroly zpracovat v rozsahu knihy. Anette Schavan tehdy rozsáhlou práci z pomezí pedagogiky, filosofie a teologie „Osobnost a svědomí“ obhájila na výbornou, přičemž ovšem komise konstatovala, že v poznámkovém aparátu jejího spisu panuje určitý chaos. Práce pak podle v Německu dodnes platných předpisů vyšla knižně.¹⁸

Düsseldorfská univerzita zareagovala na udání sestavením komise, která pověřila svého předsedu, profesora hebraistiky Stefana Rohrbachera, přešetřením kvality disertačního spisu. Ten po půlročním podrobném rozboru textu dospěl k závěru, že kniha je plna cílených plagiátů („falsch zitiert und Quellen nicht genannt“) a doporučil odebrání doktorátu.

Vzhledem k tomu, že 32 let stará kniha byla naskenována a je dostupná na webu, rozpoutala se mezioborová nadnárodní diskuse o této disertaci. Objevila se mínění, že v zemi, kde jsou veškeré zločiny s výjimkou vraždy promlčeny po 20 letech, nemá smysl přešetřovat 32 let starou disertaci, napsanou a posuzovanou podle dnes již neplatných pravidel. Zazněly názory, že špatné citace nebo citáty, k nimž chybí řádný odkaz, nejsou plagiát, nýbrž nemilé, místy hrubé, avšak dodnes běžné studentské chyby. (Za ně se také autorka veřejně omluvila.) Z řady míst se ozvalo i mínění, že práci by měl expertně posuzovat znalec z oboru, v němž byla podána. Nadto by měl expertisu provést nezávislý externí odborník a nikoliv muž, který zároveň řídí vyšetřovací komisi a ještě předsedá fakultnímu grémiu, které o případu definitivně rozhodne.¹⁹

Z Francie zaznělo, že jestli toto je plagiát, pak musí být zrušena polovina francouzských doktorátů. Některé hlasy soudily, že podobné přezkoumání by neunesla ani

16 Z bohaté publicistiky a literatury srovnej souborně Roland PREUSS – Tanjev SCHULTZ, *Gutenbergs Fall. Der Skandal und seine Folgen für Politik und Gesellschaft*, Gütersloh 2011; Oliver LEPSIUS – Reinhart MEYER-KALKKLUS (eds.), *Inszenierung als Beruf. Der Fall Gutenberg*, Berlin 2011; nejnověji snad Andreas FISCHER-LESCANO, *Gutenberg oder der „Sieg der Wissenschaft“?*, *Blätter für deutsche und internationale Politik* 57, 2012, s. 53–62.

17 Christoph TITZ, *Anonymer Schavan-Ankläger: „Ich wollte das nicht unter den Tisch fallen lassen“*, Spiegel Online 5. 5. 2012 (<http://www.spiegel.de/unispiegel/studium/plagiat-verdacht-gegen-schavan-schavanplag-autor-im-interview-a-831459.html>), ověřeno 17. 7. 2014.

18 Anette SCHAVAN, *Person und Gewissen. Studien zu Voraussetzungen, Notwendigkeit und Erfordernissen heutiger Gewissensbildung*, Frankfurt 1980.

19 Bylo dokonce publikováno i zjištění, že v Göttingen taktéž roku 1980 obhájena filosofická disertace současného rektora düsseldorfské university, velmi aktivně vystupujícího proti A. Schavan, se odlišuje od zkoumané práce tím, že prostě nemá žádné poznámky, takže v nich ani nemůže mít chaos.

většina nefilologických disertací německých. Nic však nepomohlo a titul byl hlasováním fakultního grémia, v němž zasedali i zástupci asistentů a studentů, Anette Shavan odebrán. Ministryně odstoupila z funkce a univerzitu zažalovala. Soud nakonec vyřkl rozsudek, potvrzující rozhodnutí fakulty.²⁰ Nemalá část Německa přitom soudí, že šlo o politickou, sociálně demokratickou vládou země Severní Porýní-Vestfálsko univerzitě uloženou likvidaci významné představitelky CDU v předvolebním období. Toto hodnocení kauzy se odrazilo jak na tom, že Schavan bezprostředně následně obdržela čestný doktorát univerzity v Lübecku, a co více, byla povolána do vědecké rady Ludwig-Maximilians-Universität München, tedy nejprestižnější univerzity Německa (po zveřejnění rozsudku z ní však odstoupila). Veřejné mínění se odrazilo i v tom, že zavržená disertantka obhájila ve volbách roku 2013 svůj poslanecký mandát s ohromnou podporou veřejnosti.

Lze tedy sumarizovat, že především účelové obvinění z plagiace má v dnešní německé společnosti s ohledem na setrvávající prestiž doktorského titulu velkou politickou brizanci a začalo být poměrně často (v poslední době naštěstí ne vždy úspěšně, jak ukazují případy předsedy spolkového sněmu Norberta Lammerta a předsedy frakce SPD Franka W. Steinmeiera) zneužíváno jako politická zbraň.²¹ Za druhé, a to nás zajímá v kontextu tohoto článku více, případ ukazuje na nebezpečí identifikace banálních studentských nebo širě autorských chyb s cílenou plagiací. Právě Steinmeierův případ přitom ukázal, že špatně nastavený software může indikovat plagiát i v naprosto čistém a originálním textu.

Zároveň tyto případy ukazují na klíčovou zodpovědnost vedoucích prací, autorů oponentních posudků a zejména doktorských nebo habilitačních komisí, resp. lektorů knih i vědeckých studií. V obou oblastech – jak při posuzování kvalifikačních prací, tak při lektorátu pro odborný tisk a nakladatelství – se ovšem velmi často setkáme se zcela formálními, deskriptivními a vlastní podstatě hodnocení se vyhýbajícími posudky. Zažil jsem i případ, kdy publikace vyšla a v tiráži se hrdě odvolávala na můj – ovšem negativní – posudek. On totiž podmínkou pro vydání odborné publikace není „kladný lektorský posudek“, nýbrž všeho všudy „lektorský posudek“.

Na co je tedy třeba důsledně dbát? Etické kodexy Akademie věd ČR i Univerzity Karlovy jsou sice poněkud moralistní a v řadě ohledů raději nekonkrétní,²² vychá-

20 Verwaltungsgericht Düsseldorf – Urteil vom 20. März 2014, Az. 15 K 2271/13.

21 Amory BURCHARD, *Norbert Lammert behält Dokortitel, Uni Bochum sieht Fehler, aber kein Plagiat*, Der Tagesspiegel 6. 11. 2013 (<http://www.tagesspiegel.de/wissen/norbert-lammert-behaelt-dokortitel-uni-bochum-sieht-fehler-aber-kein-plagiat/9039100.html>); Steinmeier behält Dokortitel. Die Universität Gießen hat entschieden: SPD-Fraktionschef Steinmeier darf seinen Dokortitel behalten. Plagiatsvorwürfe wurden damit zurückgewiesen, Die Zeit Online 5. 11. 2013 (<http://www.zeit.de/studium/hochschule/2013-11/steinmeier-giessen-dokortitel>), ověřeno 17. 7. 2014. Srovnej též Ruben KARSCHNICK – Lea DEUBER, *Umstrittener Prüfbericht. Dubioser Plagiat-sjäger knüpft sich Steinmeier vor*, Die Zeit 30. September 2013 (<http://www.zeit.de/studium/hochschule/2013-09/kamenz-steinmeier-plagiat-dissertation>), ověřeno 17. 7. 2014.

22 Klíčové postavení má Etický kodex AV ČR, který se opírá o soubor podobných norem v celoevropském výměru: Etický kodex výzkumných pracovníků v Akademii věd České republiky

zejí však jednoznačně z toho, že je třeba zamezit zhruba čtyřem pro vědu smrtelným hříchům:

Prvním z nich je **plagiace**, tedy nepřiznané přejímání formulací, myšlenek nebo výsledků výzkumu z cizích prací. Nejde ovšem jen o přímé nepřiznané opisování. Za mých mladých let platilo, že badatel měl zvládnout a kriticky posoudit celek literatury zvoleného tématu, provést kritiku pramenů a potom s jasně definovanou metodologií předvést vlastní výzkum, završit ho interpretačním facitem a důvěryhodně argumentovat pro relevanci jasně formulovaných závěrů. Gigantická expanze objemu publikované literatury ke všem možným tématům činí vyčerpávající rešerši pro širší a zejména nadregionální, resp. nadnárodní témata prakticky nemožnou.²³ Internetové rešerše umožňují vyzbrojit texty ohromným poznámkovým aparátem, který ovšem velmi často, ne-li většinou obsahuje studie, které nebyly v práci vůbec reflektovány ba dokonce se v podstatě ani netýkají tématu. V tom poté lehce zanikne například skutečnost, že autor nezmíní pro svoji studii klíčové starší práce. Tváří se přitom – aniž by z těchto studií přímo opisoval – že je prvotním objevitelem dané problematiky, prvním, kdo otevřel dosud zanedbávané téma a zaplnil mezeru v badatelském pokrytí problematiky. V tomto rámci pozornosti méně zasvěceného čtenáře lehce unikne, že autor parafrázuje starší práce nebo že využil jejich poznámkový aparát a opírá se jakoby o primární prameny, ovšem již někým dříve „předbádané“. I to je podle mého mínění plagiace.²⁴

Nejdrastičtější jsou však případy opravdové „krádeže textů“. Až traumatizujícím příkladem takového činu bylo v polovině devadesátých let vydání (a většinou publicistických recenzentů velmi příznivě přijetí) knihy Jiřího Bílého „Jezuita Antonín Koniáš“.²⁵ Kniha však nejenže byla plná „zavádějících odkazů na fiktivní knižní monografie Jiřího Bílého citované v poznámkách jeho koniášovské publikace a falešných odkazů na archivní prameny (neexistující signatury, nedohledatelná lokace citovaných archiválií)“,²⁶ ale – jak se posléze ukázalo – autor nepřiznaně využil rukopisu z pozůstalosti kněze Josefa Cyrila Kebrla „Pověstný jezuita Antonín Koniáš v zrcadle české literatury“ (text dokončen v polovině osmdesátých let, autor zemřel roku 1987), a to do té míry, že „Bílého kniha je z velké části opis I. a II. části monografie J. C. Kebrla“!²⁷ Smutným,

https://www.cas.cz/o_avcr/zakladni_informace/dokumenty/eticky_kodex.html. Etický kodex Univerzity Karlovy v Praze: <http://www.cuni.cz/UK-5317.html>.

23 Konkrétní příklady pro evropský výzkum soudobých dějin uvádí publikace: Jiří PEŠEK a kol., *Napříč kontinentem soudobých dějin. Evropská historiografie po konci studené války*, Praha 2013; srovnej též: Jiří PEŠEK, Německá recepce české produkce k moderním a soudobým dějinám, *Český časopis historický* 110, 2012, s. 558–574.

24 Shodují se v tomto mínění s názorem Jaroslava MEZNÍKA, *Etika historikovy práce*, ČČH 97, 1999, s. 803–806, zde s. 803. Mezník v tomto, původně na královéhradeckém sjezdu českých historiků předneseném inspirativním textu nadto připomíná, že „někdy není ukradená část textu, ale myšlenka“.

25 Jiří BÍLÝ, *Jezuita Antonín Koniáš. Osobnost a doba*, Praha 1996.

26 Srovnej Martin SVATOŠ, *O P. Antonínu Koniášovi S. J. a doc. PhDr. JUDr. Jiřím Bílém, CSc., to jest: O práci misionářově v 18. století a práci historikově ve 20. století*, *Listy filologické* 119, 1996, s. 178–202; TÝŽ, *Velká vědecká loupež*, *Dějiny a současnost* 24, 2002, č. 4., s. 56n. Uváděný citát zde s. 56.

27 *Tamtéž*.

ovšem pro tento typ situací více než typickým úkazem bylo, že přistižený plagiátor nejenže nebyl perzekvován, ale dokonce vyhrožoval recenzentovi soudní žalobou.

Druhým hříchem je **fabrikace**. Znamená to, že autor bez ohledu na řeč pramenů vytváří „fantom“, tedy konstituuje jev, děj, proces, který nelze opřít o obhajitelné, ověřitelné svědectví pramenů nebo který jim dokonce protiče. Zejména v soudobých dějinách je tu pak problém s dokumentací orálních relací: vyprávění, ba i expertní rozhovor, jehož protokolovaný (tj. dobou, místem, respondentem definovaný či dokonce autorizovaný) záznam nelze předložit, zůstává tím, co Kosmas Pražský nazývá „bájným vyprávěním starců“. V tomto kontextu je třeba připomenout, že kritiku orálního nebo širě narativního pramene k soudobým dějinám je potřeba provádět s touž profesionální akribií a komparativní striktností jako kritiku jakékoliv středověké listiny nebo kroniky. Apriorně důvěryhodné orální či narativní prameny prostě neexistují.

Ještě větší problém je přitom s cíleně selektivním užíváním pramenů, tedy s tím, že badatel pramená svědectví, která protičeji jeho konceptu, prostě beze zmínky eliminuje.²⁸ Jen o něco méně drastické je prohlásit vše, co se nehodí do zvoleného konceptu či co ruší vytýčený narativ za systémově nerelevantní výjimky.

Jako vysoce problémové se v tomto směru ukazují být takové syntetizující práce, které balancují na hraně mezi autorovou odbornou nekompetencí a cílenou, předem zvolenému ideologickému účelu odpovídající fabrikací synteticky podávaného dějinného obrazu či příběhu. Podobné výkony spojujeme obvykle zejména s tvrdě komunistickými epochami dějin té které historiografie. Konec komunistické epochy však pouze změnil ideové zaměření takových manipulací.

Roku 2009 to předvedla Mary Heimann v knize „Československo. Stát, který selhal“.²⁹ Jsou to „odmítavé“ dějiny Československa let 1918–1992, napsané sice bez znalosti klíčové moderní české, slovenské a německé literatury posledních desetiletí, nadto dílem bez respektování podstatných fakt, ale zato s předem daným cílem předvést publiku, uvyklému na sympatizující pohled dějepisců na liberálně demokratické Československo, tentokrát „jiné dějiny“ tohoto malého, „zvolně vynalezeného“ excesivně šovinistického střeoevropského státu, který přes deklarovanou demokratičnost od samého počátku „nezvládal“ svoji samostatnost.³⁰

28 Tuto skutečnost jsem (jak se ukázalo, nejen já) zažil v kontextu s knihou: Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 1. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012. Bylo se mnou provedeno rozsáhlé, více než hodinové interview, z nějž však – neautorizovaný – „záznam“, který jsem si posléze po vyjití knihy vyžádal, představoval pouhé 1,3 strany bodů, které zdaleka neodpovídaly mé výpovědi ani její intenci. Interview je přitom v knize uváděno mezi citovanými prameny knihy. Srovnej J. JAREŠ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců*, s. 271, 382.

29 Mary HEIMANN, *Czechoslovakia. The State that Failed*, New Haven – London 2009.

30 Autorka jde tak daleko, že dokonce nachází sympatie pro Hitlerovo Německo a vidí zřízení tzv. protektorátu Čechy a Morava jako „nakonec úspěšné“ odstranění české nacionální dominance v českém prostoru (s. 115). Je sympatické, že vedle důkladné analytické „popravy“ tohoto svérázného díla na stránkách ČČH bylo možno zaznamenat i řadu věcně kritických recenzí této práce v německém, britském a americkém odborném tisku. Ad informandum srovnej Jindřich DEJMEK, *Moderní dějiny československého státu v revizionistickém pohledu*, ČČH 108, 2010, s. 664–677.

Tento příklad účelového „přepsání dějin“ je o to podstatnější, že – zejména meziválečné – Československo (kdysi drsně zatracované komunisty i svazy sudetoněmeckých vyhnanců a zároveň idealizované českou poúnorovou emigrací a posléze i řadou domácích autorů porevolučního období) se v posledních letech stává účelovým „otloukánkem“ pro autory, kteří se potřebují „zviditelnit“ prostřednictvím brutální „demytologizace“ stávajících dějinných konceptů. Stačí k tomu – a to je obecnější rys takové účelové manipulace dějinných subjektů i událostí – vyjmout objekt výkladu z dobového kontextu a výběrově, přexponovaně a bez době relevantní komparace se zaměřit na některý (údajně) negativní jev, který je pak prohlášen za dominantní a určující pro celek historické reality.³¹

Tady se dostáváme k dalšímu hříchu, k **falzifikaci**. Znamená to cílené a vědomé manipulování pramene a jeho výpovědi. Zde se tradičně nabízí představa nacionálně obrozených vpisků do listin či kronik, případně „klasické“ vpašování vlastních quasi-pramenných výrobků mezi autentické historické prameny ve stylu RKZ (to samé činil jeden z mocných poúnorově stalinských historiků Čestmír Amort s „partyzánskými kronikami“ ve středních Čechách a byl roku 1962 usvědčen z manipulací skupinou tehdy mladých historiků).³² S obdobnými přístupy se ovšem můžeme setkat v rozsáhlém typovém spektru písemných i obrazových nebo například filmových pramenů soudobých dějin. Veřejnost si již přivykla na ukázky politicky motivovaných úprav například fotomateriálů (slavná fotografie Gottwalda na balkonu Paláce Kinských na pražském Staroměstském náměstí v únoru 1948). Podobně je tomu u „prostříhaných“ filmových, televizních nebo zvukových záznamů. Je třeba též počítat s tím, že celá řada právě těch mezinárodně nejslavnějších fotodokumentů jsou inscenované fotografie (klasicky:

31 Velmi dlouho se takto ahistoricky například česká/československá – politicky se „odrakoušující“ – historiografie chovala ke starému Rakousku, abychom po roce 1989 zažili naopak řadu příkladů odborně nekompetentní, ale cílené idealizace staré dvojmonarchie jako údajného předobrazu Evropské unie. Otto Urban, Jan Křen a Robert Luft opakovaně ukázali, oč produktivnější a zajímavější může být věcný a diferencující, badatelsky kritický pohled na období před rokem 1918. Srovnej nejnověji Robert LUFT, *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft. Tschechische Abgeordnete und Parteien des österreichischen Reichsrats 1907–1914*, München 2012. Srovnej recenzi in ČČH 111, 2013, s. 883–888.

32 Srovnej K. BARTOŠEK – A. BENČÍK – J. DOLEŽAL – O. JANEČEK – J. KRĚN – V. KURAL – J. PAULÍK – B. PEKÁREK – J. TESAŘ, *Kudy vede a nevede historikova cesta (K metodě práce soudruha Č. Amorta)*, Nová mysl 16, 1962, s. 871–878. Vedle řady dílčích statí šlo tu zejména o Amortovu, v tehdy prestižním nakladatelství Naše vojsko vydanou knihu Čestmír AMORT, *Partyzáni na Podbrdsku*, 1. vyd., Praha 1958. Polemická recenze mj. říká: „Celá řada údajů knihy Partyzáni na Podbrdsku není ničím doložena a zůstávají pouhými tvrzeními. Už sám fakt, že se uvádí tvrzení bez pramene, že není zřejmé, jde-li o osobní vzpomínku nebo o převzatý údaj, nutí k obezřetnosti... Základem Amortova zpracování historie je ilustrativní metoda, jejíž vědecká hodnota se většinou rovná nule a která vlastně úplně likviduje vědu jako nástroj poznání. Jaké vědecké objevy může učinit autor, jemuž jako ‚důkaz‘ stačí detail, který vyznívá ve shodě s tím, co si předem předsevzal dokázat.“ – K. BARTOŠEK a kol., *Kudy vede a nevede historikova cesta*, s. 875n.

Robert Capa, Padající republikán),³³ řada dokumentárních filmových záznamů pochází z hraných filmů nebo (exemplárně: Leni Riefenstahl, *Triumf vůle*, 1935) z cíleně inscenovaných „historických scén“ s reálnými politiky, režirovanými jako „herci“.³⁴

Za specifickou negativní falzifikaci je však možno prohlásit i opačnou situaci, kdy totiž badatel, který nemá čas nebo kapacitu pro náležitý archivní výzkum, deklaruje dlouhodobou nepřístupnost fondu, důležitého pro jeho práci, a to v situaci, kdy se jedná o fond běžně badatelsky frekventovaný. Ještě dokonalejší variantou téhož je účelové prohlášení nějakého archivního fondu za dávno zničený, i když je bez problému možno ověřit, že jde o pramenný materiál dodnes existující a badatelsky dostupný.³⁵

A konečně patří snad právě do této kategorie případ, kdy badatel, resp. autor cíleně manipuluje historickou skutečností tak, aby udělal například z oběti nacistické perzekuce účelově pro vyznění ideově zaměřeného textu fašistoidního souběžce nacismu, a to navzdory veškeré dostupné faktografii.³⁶ To je postup, který byl běžný v komunistickém režimu. Vzhledem k dnes aktuálním trendům přehodnocování dějin začíná se však objevovat i dnes, samozřejmě zejména v soudobých dějinách.

Uvedme ovšem raději starší příklad: Ferdinand Hrejsa vylíčil v klasickém díle o České konfesi z roku 1575 Pavla Kristiána z Koldína jako oponenta a zlovolného rozvraceče společného konfesijního úsilí. Toto pojetí pak bez jakéhokoliv přezkoumání mechanicky přejímali další autoři.³⁷ Prameny přitom dokládají, že se tento pražský politik podílel na práci komise, která text konfese připravovala. Následně se provinil jen tím, že jménem městského stavu vznesl nárok na přezkoumání definitivního textu konfese poté, co byl po konci přípravy v mezikonfesionálních komisích nově přepracován luteránskou šlechtou. Autoři, kteří cíleně rozdělují světla a stíny, potřebují občas inscenovat výrazné a známé postavy jako negativní. Není nic snazšího než cílenou úpravou fakt potřebné zloduchy vyrobit.

Poslední, co z hříchů zbývá, je „krádež dat“. Uvědomme si, jak významné zejména pro moderní, sociálně pojímané dějiny (historická sociální věda) jsou různé – například volební, majetkové atd. statistiky. Není přitom nic těžšího, než zamlčet původ

33 K osudům jedné z nejslavnějších Capových fotografií, nevytvořené však na frontě, nýbrž inscenované při výcviku jednotek v zázemí srovnej <http://www.nrw-forum.de/blog/2009/02/17/ist-robert-capas-beruhmtes-kriegsfoto-doch-gestellt-ein-spanischerdokumentarfilm-rollt-den-fall-neu-auf/> (ověřeno 20. 5. 2013).

34 Srovnej Gordon HITCHENS, *Recent Riefenstahl Activities and a Commentary on Nazi Propaganda Filmmaking*, Film Culture (New York), Nr. 79, 1996, s. 325–47; Lutz KINKEL, *Die Scheinwerferin. Leni Riefenstahl und das »Dritte Reich«*, Hamburg – Wien 2002.

35 Srovnej moji recenzi knihy: Ines KOELTZSCH, *Geteilte Kulturen. Eine Geschichte der tschechisch-jüdisch-deutschen Beziehungen in Prag (1918–1938)*, (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 124), München 2012, ČČH 111, 2013, s. 178–190, zde s. 181n.

36 *Tamtéž*, s. 186n.

37 Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912, s. 171; Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího královského města Klatov*, Klatovy 1927–1936, s. 840; Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě III*, Praha 1969, s. 84–87, zde s. 84.

statistik, které použijeme ve své práci, změnit strukturu dobově publikovaných nebo autorsky cizích tabulek, upravit měřítko grafů nebo podobu dalších grafických materiálů a poté s odkazem na relevantní prameny publikovat tento typ badatelského výstupu pod svým jménem. Do této kategorie pak patří i neoprávněné přivlastnění výsledků cizích pramenných rešerší, které byly pachateli nějakou formou předloženy, a nebyly dosud původcem rešerše zveřejněny. Obdobně jde obecněji například o přepisy na webu zatím nezpřístupněných archivních materiálů. Příliš mnoho řemeslně neschopných badatelů je ochotno vydávat za plody své práce například obsah interních pomůcek nebo podkladů, které mají archiváři vypracovány pro svoji potřebu a příliš dobromyslně je ukážou badateli.³⁸

Podvody destabilizují každý obor, tedy i historiografii. Poškozují ji ryze vědecky, ale zároveň též v důsledku posouvají (nevelké) finanční zdroje nerelevantním směrem a ovlivňují tak i směr dalšího vývoje historické vědy. Snad nejhorší je však situace, kdy nerozkrytí nebo tolerování podvodů umožní podvodníkům kariérní vzestup, resp. získání vědeckých a vědecko-pedagogických míst, z nichž dále ovlivňují obor. Mohou pak chybět místa pro poctivě pracující a tedy nezřídka také jaksi nudnější badatele. Manipulace a podvody jsou tak pro dějepis – i přes daleko menší objem prostředků ve hře – systémově úplně stejně nebezpečné, jako pro kteroukoliv přírodní, lékařskou nebo ekonomickou vědu.

Univerzální řešení problémů s podvody v historiografii neexistuje. Je tomu tak již proto, že souboj s podvody ve vědě obecně nemá jednoduché, aplikovatelné a definitivní řešení. Jako alespoň nutné vykročení významným směrem je proto možno chápat přijetí zejména Etického kodexu Akademie věd ČR, který definuje, co je třeba považovat za nečestný způsob vědecké práce. V tomto kontextu je především nutno výslovně zakázat plagiaci, fabrikaci, falzifikaci a krádež dat jako praktiky neslučitelné s profilem vědce. Tyto hříchy nesmí být pokládány za „kaválrský delikt“, na který – je-li zveřejněn – lze snadno odpovědět mlčením podvodného autora i všech, kdo ho podporovali a kryli, případně zareagovat kriminalizací toho, kdo podvod odhalil. Stejně tak je ale potřeba zajistit přešetření případů neoprávněných obvinění, která mohou připravit solidního badatele o čest, o odborný respekt i o šanci na další výzkumné projekty.

38 Jako exemplární případ, tentokrát pro dějiny raného novověku, srovnej Jiří PEŠEK, *Prag um 1600 als europäischer Sonderfall. Eine Polemik mit Leszek Belzyt*, *Bohemia* 43, 2002, s. 116–129, kde je kriticky analyzována práce: Leszek BELZYT, *Kraków i Praga około 1600 roku. Porównanie topograficznych i demograficznych aspektów struktury społecznej i etnicznej dwóch metropolii Europy Środkowo-Wschodniej*, Toruń 1999.